

VI. ДО ДЖЕРЕЛ

Блануца Андрій
(Київ)

ЗЕМСЬКА СЛУЖБА У ВЕЛИКОМУ КНЯЗІВСТВІ ЛИТОВСЬКОМУ ЗА ДОКУМЕНТАМИ КНИГИ ЗАПИСІВ №39 ЛИТОВСЬКОЇ МЕТРИКИ (середина XVI ст.)*

Проблему земської служби у Великому князівстві Литовському (далі – ВКЛ) у своїх працях піднімало не одне покоління істориків. Так, у всіх без винятку праць з литуаністики, написаних наприкінці XIX – початку XX ст., земська служба розглядалася в тих чи інших аспектах об'єкту дослідження. Дана проблематика не залишалася без уваги й у подальших студіях, а також посідає чільне місце на сучасному етапі розвитку литуаністики¹.

Традиція земельних надань у ВКЛ на умовах земської служби, як вважає М. Довнар-Запольський, сягає XIII ст. Відтоді великі князі литовські „засвоювали принципи пожалування землею у вічне спадкове володіння на умовах земської служби, що тоді ж вони відрізняли спадкове володіння на службі від особистого володіння”². Саме з утворенням Литовської держави особисте (приватне або безумовне) володіння поступилося місцю службовому, яке найбільшого поширення досягло на зламі XV–XVI ст. Литовські господарі на новоприєднаних землях (у тому числі українських) посилено залучали нових слуг (мається на увазі корпорацію служивих людей привілейованої суспільної верстви – шляхти), забезпечуючи їх земельними наданнями у винагороду за земську службу. Потреба в служивих людях особливо гостро постала в епоху правління великого князя Вітовта, а далі – щоразу наростала.

У запропонованій публікації представлено сім документів, що стосуються різних аспектів несення земської служби у ВКЛ, виявлених у книзі записів №39 Литовської метрики. На основі цих документів коротко з'ясуємо основні проблеми, пов'язані з інститутом земської служби.

До початку XVI ст. земська служба не мало чіткої прив'язки до обсягів пожалуваної землі. В залежності від конкретних обставин та умов, на яких надавалася земля тому чи іншому шляхтичу (термін володіння, кількість й характер селянських служб, характеристика маєткового й господарського комплексу тощо), господар визначав число вершників, які повинен був виставляти до війська утримувач земельної ділянки.

Ситуація змінилася на початку XVI ст., коли на Віленському сеймі 1528 р. було чітко регламентоване число селянських служб (земельних ділянок), з яких шляхта мала споряджати одного вершника до війська. Так, згідно з сеймовою постановою, утримувач 8 селянських служб зобов'язувався споряджати одного вершника. Такі нововведення, на думку М. Любавського, мали забезпечити військо ВКЛ відбірним військовим контингентом, упорядковуючи „його кількість відповідно до потреб часу та економічних можливостей воєнно-службового стану”³. Яскравим прикладом демонстрації шляхетського обов'язку у несенні земської служби може слугувати лист Сигізмунда II Августа до

* Підготовка архівних матеріалів до друку здійснена в рамках дослідчої дотації КІУС Альбертського університету (з Меморіального фонду ім. Нестора Печенюка).

гетьмана ВКЛ Миколи Юрійовича Радзивіла від 17 листопада 1561 р., яким господар звільняв великокнязівського дворянина Степана Лопату від несення земської служби. Суть листа полягав у тому, що С. Лопата, втративши здоров'я під час Лівонської війни, звернувся до великого князя з проханням звільнити його від несення служби, взамін чого він зобов'язувався спорядити на чолі свого почту до війська ВКЛ „доброго чоловіка шляхтича”. Господар зважив на аргументи свого підданого й наказав споряджати на земську службу іншого шляхтича до часу повноліття його синів (Документ №4)⁴. У даному разі як сам власник прагнув зберегти за собою тримання землі на земській службі, так і великий князь литовський слідкував за постійним збереження і поповненням земського ополчення, яке становило основу литовського війська.

У документах розпорядчого характеру (привілейх, листах-підтвердженнях, ув'язних листах тощо) термінологічно земська служба позначалася кількома словами й словосполученнями. У них яскраво відображене ставлення й розуміння литовсько-польськими правителями суті земської служби. Вона вбачала найвищу волю великого князя: „на службѣ нашой боярской земської воєнной”⁵, „службѣ нашѣ земськю воєнндю”⁶, „на слѣжбѣ шляхетской”⁷, „слѣжбу земскую з боари полоцькими на насѣ служивали”⁸. Із земською службою нерідко також асоціювався термін „служба кінна” („на слѣжбѣ коньной”⁹).

У 1564 р. слоніський боярин Якуб Станкович змушений був звертатися до великого князя з проханням виділити землю на земській службі. Приводом даного звернення стало те, що під час проведення волочної поміри земля Я. Станковича відійшла до комплексу земель великого князя, а королівський ревізор так і не наміряв нової землі. Сигізмунд II Август розглянув справу слоніського боярина й надав одну пусту неосілу людьми волоку землі, у Слоніському старостві, мотивуючи своє рішення (яке для нас є вельми показовим) тим, що „він з предків своїх народу шляхетського є, і службу земську с тих земель своїх, які у волоки наші нам забрані, господару, він служив” (Документ №7)¹⁰.

Литовська шляхта-бояри нерідко зверталися до великокнязівської влади з проханнями підтвердити раніше надані землі, мотивуючи їх тримання на земській службі. Саме така проблема порушена у документі №6. У травні 1564 р. остринський боярин Сенчило Денисович звернувся до Сигізмунда II Августа з проханням підтвердити право на володіння землею Московщиною, що в Осетрині, на земській службі. Для надання своєму прохання аргументованих підстав С. Денисович зіслався на документ, за яким отримав указану землю у держання на земській службі від остринського державці та київського городничого пана Олександра Дмитровича. Дані аргументи й стали підставою для видачі С. Денисовичу підтверджувального листа великого князя литовського¹¹.

Як правило, під час пожалування земель на земській службі великі князі литовські підкреслювали приналежність отримувача землі до окремої служивої військової корпорації. Так, у лютому 1555 р. Сигізмунд II Август своїми привілеями пожалував білоцерківського боярина Василя Кожуховського селищами Глібовським та Островом, а Кузьму Макаровича Новоселицею на умовах земської служби. У диспозиційній частині привілеїв великий князь наголошував „с того служити він (В. Кожуховський та К. Макарович – *Авт.*) має службу земську по тому, як і інші бояри наші повіту Київського службу земську воєнну нам служат” (Документи №1, 2)¹².

Вельми важливим моментом для пояснення змісту земської служби є розрізнення першої від служби господарю, яка лише частково звільняла служивого чоловіка від різного роду повинностей. Адже лише особи шляхетського походження мали право служити земську службу, звільняючись від інших будь-яких повинностей. Отримання ж земельного наділу на правах земської служби, як правило, означало, що дана особа або

вже належала до шляхетського загалу, або ж окремим великокнязівським документом його удостоювалася. Наприклад, путні слуги, які часто в документах фігурують як путні бояри, лише частково звільнялись від різного роду повинностей. Зокрема, у 1563 р. Сигізмунд II Август щодо путного боярина Вільнейського двору Яна Мацковича Босиса розпорядився наступним чином. Господар зобов'язував Я. Босиса у мирний час, окрім несення путної служби, також сплачувати за користування землями (дві волюки і двадцять моргів) чотири копи і сорок грошів литовських щорічно. Під час же військових дій господар звільняв Я. Босиса від указанного грошового податку¹³.

Часто господарські піддані, які несли різні служби, однак не земську, самовільно присвоювали собі „право шляхетське”. Цікаві сюжети щодо цього містяться у великокнязівському листі-підтвердженні від 20 липня 1561 р., яким Сигізмунд II Август підтвердив службнику королівського маршалка і писаря Яна Шимковича Яну Павловичу Тибору та його пасинкам Себастьяну і Матею Шукждиничам землю в Єйшишській волості на земській (у документі – шляхетській) службі. Показово, що право тримати землю на земській службі отримали не всі представники роду Шукждиничів. Землі Шукждиничів під час волочної поміри відійшли до господарського земельного фонду, а самі користувачі відбували тяглу, путну та дякольную службу. Сам Я. Тибор одружився на вдові М. Шукждинича Барбарі, яка від першого шлюбу мала двох синів. Коли ж Шукждиничі почали, як вказано у документі „не будучи шляхтою, одне свавільно та вперто в право шляхетське вдавалися, і позабиравши під себе немало ґрунтів наших (господарських – *Авт.*) без відомості і данини нашої господарської з тих земель своїх служби путної служити, дякол давати і на тяглу службу ходити не хотіли”, великий князь направив у Єйшишську волость ревізорів для учинення справедливості та визначення, хто з підданих має право на шляхетство. Я. Тибору вдалося довести своє шляхетське походження, тому лише йому з дружиною та пасинками з-поміж інших Шукждиничів було надоне право на тримання землі на земській службі „з землями їх с того сказання комісарів наших, визволяем і сим листом нашим виймуем, а при той землі їх, яку вони на вічність свою від іншої братії і поплічників своїх перше того під собою держали і тепер спокійно держать, їх залишаємо” (Документ №3).¹⁴

Таким чином, введення до наукового обігу нових документів про земську службу дозволяє більш детально з'ясувати різні аспекти функціонування одного із засадничих положень організації державних інститутів ВКЛ.

ПУБЛІКАЦІЯ ДОКУМЕНТІВ¹⁵:

№1

РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Ед. хр. 39.

Вільнюс. 1555.02.15.

[Арк. 83]

Привилей боюаринѣ замкѣ белоцерковского Василю | Кожѣховьскомѣ на селища при том замкѣ Глебовское на Рпени, а дрѣгоѣ Островы на Уньви на | службѣе земской

Жикгимонт Август Боюю м(и)л(о)стью корол полский, великий | княз литовский, рѣский, прѣский, жомоитский, мазовецкий и иных

Бил намъ чоломъ боиаринъ замькѣ нашего белоцер|ковского на йма Василей Олехнович Кождховъ|ский и поведил перед нами, иж пан воевода киевский, | державца чорнобылский княз Фредрых Глебовичъ || [Арк. 83 зв.] Пронский за прозбою его дал ему пры томъ замку нашом | Белой Церкви земли селища Глебовское на Ръпени | а дрѣгое селище Острова на Уньви со всимъ, а|ко сиа тые селища сами в себе и в пожитькохъ | своихъ здавна мають на службе нашей боиарской | земьской военной до воли и ласки наше, на ш|то ж кн(я)зь воевода киевский и листъ свой емѣ | дал, который онъ перед нами вказывал и билъ | намъ чоломъ, абыхмо ласкѣ нашѣ вделали | и пры тыхъ селищахъ Глебовскихъ и теж | Островыхъ на Уньви его водле листѣ кн(я)зя | воеводы киевского, на то ему даного, зоста|вили и листъ нашъ на то ему дали, а|ко жъ | кн(я)зь Фредрыхъ Пронский, воевода киевский, насъ | в томъ ѣ прычине за нимъ же дал. А такъ, мы, | з ласки наше г(о)с(по)д(а)рьское на жеданье кн(я)зя воеводы | киевского и на чоломьбитье того Василя Кождховьского то вчинили и тые селища Глебовь|ские на Рпени и дрѣгие селища Острова на Ун|ви со всеми пожитки такъ, а|ко сиа сами в со|бе и в пожиткохъ своихъ здавна мають | и што к нимъ здавна и теперъ прыслѣхаетъ, | емѣ дали и тымъ листомъ нашимъ даемъ. | Маеть тотъ Василей Кождховский самъ и его | жона и ихъ дети тые селища Глебовские на Рпе|ни, а острова на Уньви со всеми пожитки || [Арк. 84] з нихъ приходачыми на себе держати и ихъ | вживати и намъ, г(о)с(по)д(а)рѣ, с того служити онъ | маеть службѣ земьскю по тому, а|ко и иные | боиаре наши поветѣ Киевского службѣ земьскую | военную намъ служить. И на то есмо тому Ва|силью Кождховскомѣ дали сес нашъ листъ | з нашою печатю.

Писан ѣ Вилни, лета Бож(его) нарож(еня) тисеча пятсотъ пятдѣсятъ пятого, | м(е)с(я)ца февраля петнадцатого дня.

Подпис рѣки его м(и)л(о)сти п(а)на Миколаа | Радивиля, воеводы виленского, мар|шалка земского, канцлера Великого | кн(я)зьства Литовьского

Ган Гайко, писарь.

№2

РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Ед. хр. 39.

Вильнюс. 1555.02.15.

[Арк. 84]

Привилей боиаринѣ белоцерковскомѣ Кѣзме Мака|ровичѣ на селище, названое Новоселищѣ на Настасцы, | ему и потомкомъ его на службе земской военной

Жикгимонт Август, Божю м(и)л(о)стью корол полский, великий княз | литовский, рѣский, прѣский, жомойтский, мазовецкий и иных

Бил намъ чоломъ боиаринъ замькѣ нашего Белое Цер|кви на йма Кѣзма Макарович и поведил пере|д нами, иж воевода киевский, державца чорнобылский княз Фредрыхъ Глебовичъ Проньский за прозбою || [Арк. 84 зв.] его дал емѣ пры томъ замку нашомъ Белое Церкви | селище на йма Новоселищѣ на Настасцы со всим, | а|ко сиа тое селище само в себе и в пожитькохъ | своихъ здавна маеть на слѣдѣ службе нашей боиарь|ской земьской военной до

воли и ласки наше, на шь|то ж кн(я)зь воевода киевский и листь свой ему дал, | который онъ перед нами вказывал и бил намъ | чолом, абыхмо ласкѣ нашѣ вделали и при том | селищи Новоселицы на Настасцы его водьле | листѣ кн(я)zia воеводы киевского на то емѣ да|ного заховали и листь на то емѣ дали, яко жъ | и кн(я)зь Фрыдрых Пронский, воевода киевский, нас в том | ѣ причине за нимъ жедал. А такъ мы з ласки | наше, г(о)с(по)д(а)рьское, на жеданье кн(я)zia воеводы киевского и на чоломьбитье того Кузмы Мака|ровича то вчинили и тоє селищо Новоселицѣ | на Настасцы со всеми пожитки такъ, яко ся | само в себе и в пожиткох своихъ здавна маеть | и што к немѣ здавна и тепер прыслѣхаеть, | емѣ дали и тымъ листомъ нашимъ даемъ. | И маеть тотъ Кѣзма Макарович самъ и его | жона и ихъ дети тоє селищо Новоселицѣ | вышей мененое на Настасцы со всеми пожи|тки с него прыходачыми, на себе держати | и его вживати, а намъ, г(о)с(по)д(а)рѣ, слѣжити онъ || [Арк. 85] с того маеть слѣжбѣ земьскѣю по тому, яко и иные | боаре наши поветѣ Киевского службѣ земьскую | военнѣю намъ слѣжать. И на то есмо томѣ Кузмѣ | Макаровичѣ дали сѣс нашѣ листь з нашою печатю. |

Писан ѣ Вилни, лет(а) Бож(его) нарож(еня) 1525 м(е)с(я)ца | феврала 15 дня.

Подпис рѣки его м(и)л(о)сти п(а)на Миколаа |
Радивила, воеводы виленского, маршалка |
земского, канцлера Великого князства Литовского

ІАн Гайко, писарь.

№3

РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Ед. хр. 39.

Вильнюс. 1561.07.20.

[Арк. 251 зв.]

Потверженьє слѣжебникѣ маршалка и | писара его к(о)р(олевское) м(и)л(о)сти пана ІАна Шимьковича ІАнѣ | Павловичу Тыборѣ и пасынкомѣ его Собестанѣ | и Матею Николаевичомѣ Шѣкѣждиномѣ | на землю ѣ волости Ёйшишской | на слѣжбе шлахетской | вечностю

Жикгимонт Август, Божю м(и)л(о)стью и далей

ѡзнаймѣемъ симъ нашимъ листомъ, кому бѣдетъ | потребѣ того ведати нинешнимъ и на потомъ | бѣдѣчимъ, што многие с подданных наших воло|сти Ёйшишское, не бѣдѣчы шлахтою, ѡдно свовол|не а ѡпорнѣ въ право шлахетское вдавали ся, | и позабравшы под себе не мало крѣднотѣ | нашихъ без ведомости и данины наше г(о)с(по)д(а)рьское с тыхъ земль своихъ службы пѣтныє | слѣжити, дякол давати и на тягдѣю службѣ ходити не хотели. Ино, мы, хотечы | то ѡбъваровати и постановити, абы въ | таковомъ замешанью тые боаре ѡное во|лости Ёйшишское, которыхъ з давныхъ часѣ | сѣтъ шлахтою, в то ся право шлахетское || [Арк. 252] несправедливе не вламали, высылали есмо на | тѣю справѣ комисарми маршалка и писара нашего, | старостѣ тыкотинского пана ІАна Шимьковича, | старостѣ мѣстибоговского, городничого городен|ского, державцѣ ёйшишского, оранского, конев|ского, зельвенского и дѣбичького пана Григоря | Воловича, а дворанина нашего Размысла Бо|гдановича Довѣкгирѣда, и не вживаючы про|тивъ таковыхъ подданныхъ наших в томъ | права нашего г(о)с(по)д(а)рьского, допѣстили есмо | имъ водлѣгъ статѣту

вывод шляхетства | ихъ чинити. Где *ж* межи иными поддаными | нашими тамошними ейшишскими подданыи нашы, называющие Шдкждчины, выведи шляхетства своего никоторого не вчинили, але се еще зъ сдд оных комисаровъ | нашихъ и зъ выведанья а дознанья ихъ | правдивого водлгъ надки нашео, около того | имь даного, то значне показало, *и ж* они шляхетоу не сдтъ, за чымъ тые комисары нашы | изъ землями ихъ в померѣ волочндоу сказали | и в реистрь ревизорский вписати дали, то панъ || [Арк. 252 зв.] Янъ Шимкович поведил перед нами, *и ж* слджебникъ | его Янъ Павлович Тыбор, человекъ добрый, шляхтич | с поветѣ Дорогицького, еще *первей* тое справы понал | межи тыми Шдкждчаны вдовѣ на ймя Николаевдоу Пацкевича Шдкждчиновдоу Барбарѣ, котораа дей маеть з онымъ *первымъ* мждомъ | своимъ Николаемъ Шдкждчиномъ двѣхъ | сыновъ на ймя Собестыана а Матеа. И просил | нас пан маршалокъ за тымъ слджебникомъ | своимъ Яномъ Тиборомъ, абыхмо ласкѣ нашѣ | г(о)с(по)д(а)рьскдоу вчинили, а емѣ зъ жоною и с пасынками его тдоу землю, котордоу под собою держыт | и котораа то межи иными Шдкждчаны, | на нас, г(о)с(по)д(а)ря, ѣ волоки нашы померона быти мела, | на слдждѣ боарскдоу шляхетскдоу дали, | и то имь листомъ нашимъ ѣтвердили. Мы | з ласки нашео г(о)с(по)д(а)рьское на прозѣд маршалка и пицара нашего пана Яна Шимковича то вчинили и оного слджебника его Яна Павловича Тыбора зъ жоною и с пасынками его | Собестыаномъ а Матемъ Николаевичы Шдкждчинами и зъ землями ихъ с того || [Арк. 253] сказанья комисаров нашихъ вызволаемъ и симъ | листомъ нашимъ выймдемъ, а при той земли | ихъ, котордоу они на вечност свою ѣтъ иншоо | братьи и поплечниковъ своихъ *первей* того | под собою держали и тепер спокойне держать, | ихъ зоставдемъ. Маеть онъ с тыми пасынками своими тые вси земли, которые до сихъ | местъ под собою мели, большъ ихъ себе ѣтъ | потѣжниковъ своихъ не привлащачуи держати и во всемъ добре вживати, а нам с того | слдждѣ земскдоу слджити по томѣ, яко | и иншые боаре шляхта в панстве нашемъ | Великомъ кн(я)зстве Литовскомъ слджать. | Вед же и иншые Шдкждчинове, кроме тыхъ | *вышей* поменыхъ, мають зостати и водлгъ | сдд и сказанья комисаров земли ихъ кѣ двоѣрѣ нашему ейшишскому привернены, на волоки помероны быти, а которые бы нивы | Тиборовы и пасынокъ его ѣмешали ся межи земель тыхъ Шдкздинскихъ, што на нас, | г(о)с(по)д(а)ря, взяты быти мають, тогда за тые | земли мають емѣ ревизоры нашы тыми *ж* | землями нашими прыходить з одного || [Арк. 253 зв.] ѣтъ земель Тиборовыхъ ѣтъграничыти | и сѣпокоити а постановить. И на то есмо | томѣ Янѣ Павловичѣ Тыборѣ пасынкомъ | его Собестыанѣ а Матею Николаевичомъ | Шдкждчиномъ дали сѣс нашъ листь | з нашою печатью.

Писан ѣ Вилни, летъ | Бож(его) нарож(еня) 1561 м(е)с(я)ца июла 20 дня.

Подпис рѣки г(о)с(по)д(а)рьское

Ян Гайко, писарь.

№4

РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Ед. хр. 39.

Вильнюс. 1561.11.17.

[Арк. 308 зв.]

Листъ дворанинѣ г(о)с(пода)рскомѣ Степанѣ | Лопате до гетмана, вызволаючи ѣсобу его самого для неспособного | здорова ѣтъ слджды военное, на | которого местце шляхтича и | почот повинный з ѣменей его | абы принал

Жикгимонт Август, Божю м(и)л(о)стью корол полский, великий кн(я)зь | литовский, рдский, прдский, жомойтский, мазовецкий и иных

Воеводе троцкому, гетьману нашему навышшому Великого кн(я)зства Литовского, старосте мозырскому, | державцы лидском, белицкому и сомилинскому | панд Миколаю Юревичу Радивилд.

Поведил перед | нами дворянин наш Степан Лопата о том, што ж | онъ отъ не малого часъ з допущенья Божего | на здорови своемъ есть человекомъ хорымъ | и праве вломнымъ, про которю хорожд и | вломность на здоровьи своемъ онъ самъ о|собою своею на службд нашу г(о)с(пода)рскую и земь|скую военню ехати и водле обычаю заслдгивати службы военное не можетъ, але на свое | месте тамъ доброго шляхтича, како самъ || [Арк. 309] с почтомъ своимъ, который онъ повинен з ыменей | своих на службд нашу военню поставить, го|тов часу потреби наше и земьское военное выправити и послать, где жъ и на теперешних потре|бах наших на службахъ военных в земли | Ифлатской, бддчы емд великое дей затрднение | для неспособного и недостаточного здоровья | своего, онъ втєраель и мало тамъ о здоровье | свое за неопатрностью не пришло. Для чего бил | намъ онъ чоломъ, абымо в томъ емд ласку нашу | г(о)с(по)д(а)рскую вчинили и с тоє слдждбы наше воен|ное его самого особд вызволили, како ж и твоа | м(и)л(о)сть, п(а)не воевода троцкий, намъ о томъ мовилъ, | же онъ есть не праве здоровья способного и на службд нашд военню про хорожд его он самъ ехати | не можетъ, и жадал еси нас, абымо за тымъ неспо|собнымъ здоровьемъ его съ службы наше и земь|ское военное его самого особою вызволили. Про то, | кгда ж онъ есть человекомъ отъ пана Бога не моцю | навежонимъ и на здорови своемъ вломнымъ | и недостаточнымъ, мы, делаючи в томъ ему ла|скд нашд г(о)с(по)д(а)рскую на жеданє твоей м(и)л(о)сти и на | чоломбитыє его с тоє слдждбы наше военное || [Арк. 309 зв.] его толко самого особою, кромъ почтд его, вызволаемъ | и симъ листом нашимъ волнымъ его чинимъ до | живота его. Нижли маеть онъ и повинен будет | на свое месте тамъ доброго ч(є)л(о)века шляхтича, | како и самъ поки сынове его лет здполных доростут| часд, потреби на послдгд нашу г(о)с(по)д(а)рскую и | земьскую военню выправовати и посылати с почтомъ своимъ звыклымъ, который по|винен он ставить з ыменей своих. А кгда сыно|ве его лета свои водле статдгд земьского | мети бддгд, тогда они службу нашд | и земьскую военню заслдговати мають. Тво|я бы м(и)л(о)сть, пане воевода троцкий, како гетман | наш навышый, о томъ ведаючи, кгда потре|ба Речи Посполитое земьское кд службе нашей | военной вказовати бддетъ, в томъ его самого | особы вжо найдовати и никоторого затрд|нения в томъ емд делати не казал, одно жъ | почотъ его повинный з ыменей его тамъ, како | онъ войнд слдждити намъ, г(о)с(по)д(а)рю, повиненъ | и того шляхтича, кого он на свое месте до лет сы|нов своих кд слдждбе нашей и земьской на войну | посылатъ будеть, до войска нашо(го) прынял || [Арк. 310] и в реистра свои гетманские вписывати ихъ казалъ | конечно.

Писан в Вильни, летъ Бож(его) нарож(еня) 1561, | м(е)с(я)ца ноабра сємогоднацать дня. |

Подпис рдки г(о)с(по)д(а)ря короля є(го) м(и)л(о)сти.

ІАн Гайко, писарь.

РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Ед. хр. 39.

Вильнюс. 1563.[03.05].

[Арк. 566 зв.]

Зоставенъе боарина пѣтного двора Вильнейского | с Понаважи | ана Мацковича Босиса
при двоухъ воло|кахъ земли ѓ волости двора Вилнейского на службѣ боарской | и
повинностяхъ ѓрочистыхъ водлугъ листѓ | ревизоровъ его к(о)р(олевской) м(и)л(о)сти

Жикгимонт Август, Божю м(и)л(о)стю корол полский, великий кн(я)зь
литовский, | рѣдский, прѣдский, жомоитский, мазовецкый, лифлатский и иныхъ

Узнаюемъ симъ нашимъ листомъ.

Бил намъ чолом боарин | нашъ пѣтный двора нашего Вильнейского с Понаважи | на
йма ГАНЬ Мацькович Босис и поведиль онъ передъ нами | ѓ томъ, што жъ перво сего,
бѣдѣчы за росказаньемъ нашимъ | г(о)с(по)д(а)рьскимъ на ревизеи и постановеньи
пожитковъ нашихъ || [Арк. 567] ѓ волости двора нашего Вильнейского, дворанинъ нашъ
Войтехъ | Девялтовский зъ выведанья своего ѓтъ боаръ шляхты | и подданныхъ нашихъ
вильнейскихъ, ижъ онъ ѓтъ давныхъ часоу | естъ боарыномъ пѣтнымъ и тые земли, которые
онъ подъ | собою маеть, за свои властные п(е)н(я)зи ѓ боаръ шляхты | покѣпилъ. Ино
постановиль его подле ѓставы нашеѡ | волочное на службѣ и повинности боарской
пѣтной тымъ | обычаемъ, ижъ кгда онъ на войнѣ не поедеть, тогды | зъ земли своеѡ, зъ
волоку двухъ и зъ моркгоу двадцати, в кож|дый годъ до скарбу нашего маеть платити
платъ ѓрочы|стый за вси повинности чотыри копы и сорокъ грошей, а | ѡсобливе зъ двѣхъ
застеньковъ тринадцать грошей | и п(е)н(я)зи тры, а повинностей жадныхъ кѣ дворѣ нашему
Вилней|скому чинити и польнити и ѓ подводы ходити не маеть. | А которого годъ за
росказаньемъ нашимъ г(о)с(по)д(а)рьскимъ | на службу нашу военнѣю онъ поедеть,
тогды тог(о) | року не маеть ничего до скарбу нашего давати, иако жъ | онъ и листъ свой на
то ему даль, в которомъ листѣ его, на | то ему даномъ, ширей а меновите тоѡ постановеньѡ
его коло тоѡ службѣ его боарское пѣтное и повинно|стей ѓрочистыхъ естъ ѡписано. А
потомъ писаръ нашъ, | конюшый городеньский, державца ѡшьмянский, вилнейский | и
красносельский панъ ГАНЬ Николаевичъ Гайко посполъ | с писаромъ нашимъ скарбнымъ,
державцоу насвоин|скимъ паномъ Аронимомъ Ивилецкимъ а дворани|номъ нашимъ
Васильемъ Мацькевичомъ, которые || [Арк. 567 зв.] зъ росказанья нашего
г(о)с(по)д(а)рьского дла дойзренья sprawy ревизорское ѓ дворе нашемъ вильнейскомъ
были зъ выведана своеѡ, | бачечы в томъ бити речъ слушнѣю и с пожиткомъ скарбу |
нашого г(о)с(по)д(а)рьского на той же службѣ боарской пѣтной и | на повинностяхъ
ѓрочистыхъ, верхѣ мененыхъ, подле листѓ | Войтеха Девялтовского, ревизора нашего, на то
ему да|ного, его самого, сыновъ и потомковъ его zostавили, на | што жъ и листъ свой подъ
печатми своими, ѓписавши | в тотъ листъ свой оный листъ Войтеха Девялтовского, | ему
они дали. Который листъ ихъ, на то ему даный, пе|редъ нами онъ покладал, и билъ онъ
намъ чоломъ, абых|мо в томъ ему ласку нашу г(о)с(по)д(а)рьскѣю ѓделали и при той |
службѣ боарской путной и при повинностяхъ ѓрочистыхъ | его zostавили, и листъ нашъ на
то ему дати казали. | А такъ мы, г(о)с(по)д(а)рь, делаючи в томъ ему ласку нашу
г(о)с(по)д(а)рьскѣю, того листѓ пана ГАНА Гайка, писара нашего, | а пана Аронима

Ивилецкого и Василья Мацкевича, | на то ему даного огледавши, казали есмо его слово | отъ слова в сес нашъ листь вписати и такъ сиа въ | собе маеть:

«Передо мною, Ганомъ Гайком, писаромъ г(о)с(по)д(а)риа короля его м(и)л(о)сти, конюшымъ городень|скимъ, державцою ошмянскимъ, вилнейскимъ и кра|сносельскимъ, и тежъ перед нами для дозренья спра|вы ревизорское отъ его королевское м(и)л(о)сти высланы|ми, Еронимомъ Ивилецкимъ, писаромъ его к(о)р(олевское) м(и)л(о)сти | скарбнымъ, державцою насвоинскимъ, а Васильемъ || [Арк. 568] Мацкевичомъ, двораниномъ его к(о)р(олевское) м(и)л(о)сти, оповедал перед нами | поданный его к(о)р(олевское) м(и)л(о)сти волости Вильнейское с Поневяжи Ганъ | Мацкович Босис, боарын пѣтний, ижъ панъ Войтехъ Девял|товский, ревизор его королевское м(и)л(о)сти, становячы платы | на поданных его к(о)р(олевское) м(и)л(о)сти волости Вильнейское боарыномъ | путнымъ за опытымъ боар шляхты и всех подданных | его к(о)р(олевское) м(и)л(о)сти волости Вильнейское, постановиль, которого | постановенья и листь пана Девялтовского, ему на то | даный, перед нами покладалъ, в которомъ листе слово от | слова тымъ обычаемъ описдѣтъ Войтехъ Девялтовский, | ревизор его к(о)р(олевское) м(и)л(о)сти, дворовъ понемонскихъ: «Узнаймую тым | моимъ листомъ, ижъ взяломъ певнѣю ведомость | отъ боар шляхты и отъ подданных его королевское м(и)л(о)сти волости Вильнейское, ижъ подданный его к(о)р(олевское) м(и)л(о)сти | волости Вильнейское в Поневяжи Ганъ Мацкович | Босис естъ боариномъ пѣтнымъ стародавным, | амъ тежъ е(о) водле вставы его к(о)р(олевское) м(и)л(о)сти зоставиль так | жо боарыномъ пѣтнымъ, а ижъ тѣю землю, на ко|торой мешкаеть волоки две, моркговъ двадцать, | всю оны ъ боар шляхты жомоитское за свои властные | п(е)н(я)зи покѣпилъ, ино с тое земли, с тых двѣхъ волокъ | и зъ двадцати моркговъ, повинность до скарбу его кро|левское м(и)л(о)сти, коли которого годѣ на войнѣ не поедет, | маеть платити за вси повинности копь чотыры, | грошей сорокъ, кѣ томѣ з двѣхъ застенковъ грошей три|нацат, п(е)н(я)зей тры, а коли которого годѣ на войнѣ поедет | водле вставы его к(о)р(олевское) м(и)л(о)сти, тогда платити ничего || [Арк. 568 зв.] не повинен, а повинностей жадных полнити и ни въ подводы ходи|ти не повинень, только голый платъ платити маеть. | Где по смерти его сынове и потомькове его на той жо по|винности зостати мають, яко боаре пѣтные, | кѣ тому застенковъ, которые тому жъ Босю сѣтъ | приданы на выгоны на одиннадцати мѣстьцахъ, | не повинень ничего платити, на штомъ ему для певнѣю на потомъ ведомости даль тот мой листь под | моею печатью.

Писан ъ Вильни, лета Божьего на|роженья тисеча патсотъ шестдесат первого, м(е)с(е)ца | мая патого дня».

Где жъ и самъ, пан Девялтов|ский, на тотъ час бѣдѣчы то очивисто перед нами | созналъ и просил насъ тотъ Босис, абыхмо его на | той жо повинности водле листѣ пана Девялтовского | зоставиль. Мы того листѣ выслѣхавшы и виде|чы, ижъ то реч слѣшная, не зъ шкодою его к(о)р(олевская) м(и)л(о)сть, | того Гана Босиа при томъ листе зоставѣмъ. Мает | оны и потомство его на той же повинности боар|ской пѣтной зостати, то естъ коли за росказанемъ | его королевское м(и)л(о)сти на войнѣ поедеть зъ земли своее, | ничего платити не повинень, а коли которого го|дѣ на войнѣ не поедеть, маеть повинность до | скарбу его к(о)р(олевское) м(и)л(о)сти, вышей описанѣю, с тое земли | своее платити, а иных жадных повинностей, | яко | иншые тяглые люди, полнити не повинень, || [Арк. 569] на што есмо тому Ганѣ Мацковичѣ Босю дали тотъ наш | листь под нашими печатми.

Писан ъ Вильни, летъ Божего | нароженья тисеча пятсотъ шестьдесятъ второго, м(е)с(е)ца | июля двадцать четвертого дня».

И з ласки нашеѡ | г(о)с(по)д(а)рьское за чоломьбитьемъ его то есмо ѡчинили, при той | службѡе и повинности боарской пѡтной zostавили | и симъ листомъ нашимъ zostавдемъ. Маеть онъ самъ | тепере за живота своего, а потомъ по животе его сы|нове и потомки его в томъ сѡа заховати подлѡе листѡв | пана Яна Гайка, писара нашего, а пана Еронима Ивилец|кого и Василья Мацькевича и тежъ подлѡе листѡв Вой|тѡеха Девѡлтовского, ревизора нашего, на то ему даноѡ, | в семь листѡв нашомъ, верхѡ меновите ѡписаного, ве|чными часы, то естъ кгда ѡни которого рокѡв за ро|сказаньемъ нашимъ г(о)с(по)д(а)рьскимъ на службѡв нашѡв | военнѡю поедѡтъ, тогды того годѡв платѡв ѡрочыстого | з волокъ и з моркговъ своихъ подлѡе постановенья реви|зорского и ѡставы нашеѡ волочное до скарбу нашего давати | и платити не мають, а кгда на службѡв нашу воен|ную не поедѡтъ и дома zostануть, тогды в кождѡй | годѡв платѡв ѡрочыстыѡ зъ двѡхъ волокъ и зъ двадцати | моркговъ земли за вси повинности чотыри копы | и сорокъ грошей, а ѡсобливе зъ двѡхъ застенъковъ три|надцать грошей и тры п(е)н(я)зи на нас, г(о)с(по)д(а)ря, давати и | платити ѡни мають, а надто иныхъ никоторых || [Арк. 569 зв.] повинностѡй кѡ дворѡв нашомѡв Вилнейскомѡв чинити и пол|нити и ѡ подводы ездити и посылати ѡни не ма|ють. И на то есмо тому янѡв Босю дали сѡс нашѡв лист | з нашою печатью.

Писан ъ Вильни, летъ Бож(его) | нарож(енья) тисеча пятсотъ шѡстдесятъ третьего, м(е)с(я)ца.

Подпис рѡки г(о)с(по)д(а)ря короля его м(и)л(о)сти.

Ян Гайко, писарь.

№6

РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Ед. хр. 39.

Вильнюс. 1564.05.13.

[Арк. 605]

Потверженьѡ боарынѡв ѡстрынскомѡв Сенчилѡ Денисовичѡ | на землю пустѡю в Острыне Мошковъщинѡв | на слѡдѡе конной

Жикгимонт Август, Божю м(и)л(о)стью королъ полский и далѡй

ѡзнаймуемъ симъ нашимъ листомъ.

Билъ намъ чоломъ | боарынъ нашѡв ѡстрынский Сенчило Денисовичѡ | и поведилъ онъ передъ нами ѡ томъ, што жъ город|ничый замку нашего иневьского, державца ѡстрын|ский панъ Александро Дмитровичъ за чоломьбитьемъ | его далъ ему на службѡе нашей г(о)с(по)д(а)рьской конной и земской | на йме Мошковъщизну пѡдѡю, котораѡв земля ѡтъ | давныхъ часовъ в пѡдѡе дей лежала, а платѡв и пожитку, | ани службы никоторѡе намъ с того по тѡе часы не | были со всимъ, ѡако сѡа таѡв земля, вышей поменѡна|ѡв, в себе маеть, до воли и ласки нашеѡ г(о)с(по)д(а)рьское держати, || [Арк. 605 зв.] на што жъ онъ и лист свой под печатью своею ему далъ, в кото|ромъ листѡе его, на то ему даномъ ширѡй а меновите таѡв | земля естъ ѡписана. И билъ онъ намъ чоломъ, абых|мо в томъ ему ласкѡв нашѡв г(о)с(по)д(а)рьскѡю ѡделали и при | той землѡи, верхѡ менѡной Мошковъщизне, его

зоставили | и листь нашъ на то ему дати казали, яко *ж* и листь | свой особливе до нас пан
Александро Дмитрович, яко *дер*|жавца нашъ *ѡстринский*, просачы нас в той речы за |
нимъ писал. А такъ мы, г(о)с(по)д(а)рь, з ласки наше записан|емъ и прозбою в той речы
городничого киевског(о), держа|вцы нашего ѡстринского пана Александра Дмитро|вича и
за чоломбитьемъ его, делаючи в томъ | ему ласкѣ нашу г(о)с(по)д(а)рьскѣю при той
земли, *верхѣ* мененой, пустошцизне на *йма* Мошковщизне, его zostавили, и сим | листомъ
нашимъ zostавѣмъ. Маеъ онъ самъ | и его жона, и их дети тѣю землю пѣстовскѣю
Мо|шковщизнѣ со всимъ, яко сѧ в себе маеъ подле листу | городничого киевског(о),
державцы ѡстринског(о) пана | Александра Дмитровича на то ему даного, на себе до |
воли и ласки наше г(о)с(по)д(а)рьское держати и тог(о) вжы|вати, а нам с того службу
коньную кѣ замку нашему | ѡстринскомѣ служити он маеъ по тому, яко и иные бо|ляре
наши тамъ ѡ *ѡстрин(ѣ)* зъ земли, именецѣ своихъ, | службу нашу коннѣю нам,
г(о)с(по)д(а)рь, служити. И на тое есмо ему | дали сѣс нашъ листь и з нашою печатью.

Писан ѡ Кни|шинѣ, леть Божь(его) нарож(еня) 1564, м(е)с(я)ца маѧ 13 | дня.

Подпис рѣки г(о)с(по)д(а)рьское.

ГАН Гайко, писарь.

№7

РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Ед. хр. 39.

Вильнюс. 1564.[06.16]

[Арк. 613 зв.]

Листъ Гакѣбѣ Станьковичу до старосты слонимьского | на поданье емѣ где в старостве
Слонимьскомъ | волоки земли на службѣ земьской за земли тежъ | его ѡ волоки
г(о)с(по)д(а)рьские забраные, даный

Жикгимонт Август, Божю м(и)л(о)стю корол полский и далей

Маршалку нашему, старостѣ слонимьскому панѣ || [Арк. 614] Григорю Воловичѣ.

Бил намъ чоломъ боярин нашъ слонимьский | Гакѣбѣ Станькович и поведиль онъ
перед нами ѡ томъ, што *ж* | перьво саго, помераючи земли наши на волоки ѡ волости |
нашой слонимьской, ревизор нашъ Андрей Ильговский вес кгрѣнтъ | его властный
земланный шляхетский, с которого | онъ службѣ нашѣ земьскѣю военнѣю намъ,
г(о)с(по)д(а)рь, и Речы | Посполитой земьской служиль, ѡ волоки наши забрал и кѣ
зе|млямъ нашимъ слонимьскимъ привернулъ, а имъ за то | ѡтѣмены з грѣнтомъ нашимъ
не далъ. И бил намъ онъ | чоломъ, абыхмо в томъ ласкѣ нашу г(о)с(по)д(а)рьскѣю ему
ѡделали, | а ему место нагороды за кгрѣнтъ его ѡ волоки наши взя|тъ ѡднѣ только волокѣ
земли наше тамъ ѡ Слонимѣ | на службѣ нашой земьской дати казали. Гакѣ жъ еи ты, |
панѣ Григорей Воловичѣ, яко староста нашъ слонимьский, | бѣдѣчы при нас,
г(о)с(по)д(а)ри, ѡ Бельску, тѣю справѣ намъ далъ и по|ведиль, же онъ с продковъ своихъ
народѣ шляхетского | естъ и службѣю земьскою с тыхъ земель своихъ, которые | ѡ волоки
нашы забраны намъ, г(о)с(по)д(а)рю, онъ служиль, а так | мы, г(о)с(по)д(а)рь, делаючи в
томъ емѣ ласкѣ нашу г(о)с(по)д(а)рьскѣю за чѣломбитьемъ его и за тою справою твоею,
которѣю | ты ѡ немъ же онъ естъ с продковъ своихъ шляхтичъ, | намъ ѡделалъ з ласки
наше г(о)с(по)д(а)рьское. За земли его ѡ волоки наши взятые дали емѣ кгрѣнтѣ нашего
земь|ланого тамъ ѡ Слонимѣ ѡ старостве твоемъ ѡднѣ | только волокѣ земли пѣстѣю,

людми нашими неосилую. Про то приказдемъ тебе, аж бы еси без кожного | омешканья и проволоки за симъ листомъ и росказан|емъ нашимъ, г(о)с(по)д(а)рьскимъ, обравшы волоку одну земли | пустую, людми нашими неоселю тамъ в волости || [Арк. 614 зв.] нашей слонимской в старостве твоёмъ где бы ему спорвч | было даль и завель и в то его ввезал, и листъ свой дваж|чий на то бы еси ему даль, описавшы меновите вро|чыща, знаки и границы, в которых таа волока земли | черезъ тебе ему данаа лежати бдетъ. А мы потом | подле листв твоего дваж|чого, на то даного, листомъ | нашимъ тю волокв земли в волости слонимской | втвердита емв кажемъ.

Писан.

Подпис рвки короля его м(и)л(о)сти.

Ган Гайко, писарь.

-
- ¹ Історіографію проблеми можна почерпнути з праць: *Дворниченко А.Ю.* Історіографія Великого князства литовського и «Очерк истории Литовско-Русского государства» М.К. Любавского // Любавский М.К. Очерк истории Литовско-Русского государства до Люблинской унии включительно. – СПб., 2004. – С. 14–30; *Блануца А.* Земельні надання великих князів литовських на умовах земської служби як елемент станової культури (друга половина XV – середина XVI ст.) // У друці; *Ващук Д.* Дотримання та використання інституту “старини” у Великому князівстві Литовському в достатутівий період (на прикладі земської служби) // *Ukraina Lithuanica: Студії з історії Великого князівства Литовського.* – Т. I. – К., 2009. – С. 34–42.
- ² *Довнар-Запольский М.* Государственное хозяйство. Великого княжества Литовского при Ягеллонах. – Т. I. – К., 1901. – С. 590.
- ³ *Любавский М.К.* Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого Литовского статута. – Москва, 1892. – С. 550.
- ⁴ Російський державний архів давніх актів (далі – РДАДА). – Ф. 389. – Оп. 1. – Од. зб. 39. – Арк. 308 зв.–310.
- ⁵ РДАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Од. зб. 39. – Арк. 83, 84.
- ⁶ Там само. – Арк. 613 зв.
- ⁷ Там само. – Арк. 251 зв.
- ⁸ Там само. – Од. зб. 35. – Арк. 289 зв.
- ⁹ Там само. – Од. зб. 39. – Арк. 605.
- ¹⁰ Там само. – Арк. 83 зв.
- ¹¹ Там само. – Арк. 605–605 зв.
- ¹² Там само. – Арк. 84; 85.
- ¹³ Там само. – Арк. 566 зв.–567.
- ¹⁴ Там само. – Арк. 253.
- ¹⁵ Публікація документів здійснюється згідно з дипломатично-критичним методом та у відповідності із запропонованими В. Німчуком „Правилами видання пам’яток, писаних українською мовою та церковнослов’янською української редакції” (К., 1995) із деякими змінами.